

Опікунова Н. В.

*доцент кафедри менеджменту та публічного адміністрування
Харківського національного університету будівництва та архітектури*

Швець Є. В.

*асистент кафедри менеджменту та публічного адміністрування
Харківського національного університету будівництва та архітектури*

Opikynova N. V.

*Associate Professor of the Department of Management and Public Administration
Kharkiv National University of Construction and Architecture*

Shvets E. V.

*Assistant of Department of Management and Public Administration
Kharkiv National University of Construction and Architecture*

ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

APPLICATION OF APPROACH OF SYSTEMS IS IN FORMING OF ECONOMIC POTENTIAL OF ENTERPRISE

Анотація. У статті розглянуто та проаналізовано основні теоретичні підходи до визначення сутності категорії «економічний потенціал підприємства», визначено основні розбіжності. Запропоновано авторське визначення даного поняття. Доведено, що потенціал є фундаментальною характеристикою будь-якої системи, базисом процесу розвитку. Досліджено, що формування та управління економічним потенціалом підприємства є одним із найбільш важливих завдань у нестабільній економіці країни. Визначено, що тільки з позицій системного підходу нині можна досліджувати питання формування потенціалу, управління його розвитком, визначення достатності його величини.

Ключові слова: потенціал, системний підхід, економічний потенціал підприємства, конкурентоспроможність підприємства, економічна ефективність.

Постановка проблеми. Сучасний етап реформування економіки України потребує нового підходу до управління підприємством, вироблення такої господарської політики і стратегії, які дадуть йому змогу підтримувати конкурентні переваги в довгостроковому періоді. Системний підхід в управлінні будь-якою діяльністю призводить до дуже важливих результатів, оскільки забезпечує цілісний погляд як на проблему, так і шляхи її подолання.

Водночас ситуація в Україні різко змінилася. Це пов'язано з прискоренням змін в оточуючому середовищі, появою нових запитів і зміною позиції споживача, зростанням конкуренції за ресурси, інтернаціоналізацією і глобалізацією бізнесу, появою нових несподіваних можливостей для бізнесу, які відкриваються за рахунок досягнень науки і техніки, розвитку інформаційних мереж, які роблять можливим миттєве поширення й отримання інформації, широкої доступності сучасних технологій, зміни ролі людських ресурсів, а також низки інших факторів, які свідчать про наявність трансформаційних процесів в економічній системі сучасного суспільства, що призвели до різкого зростання значення економічного потенціалу підприємства. Актуальність обраної проблеми зумовлена тим, що категорія «економічний потенціал підприємства» посідає важливе місце в економічній науці, особливо в умовах розвитку в Україні ринкових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти вивчення наукових підходів до формування та розвитку економічного потенціалу підприємства розглядалися в працях таких учених, як: О.В. Ареф'єва, Т.В. Харчук [1]; І.А. Ачкасов, Т.А. Пушкар, В.Г. Федорова [2]; О.С. Бабина, О.О. Карпенко [3]; О.Ф. Балацький [4]; А.Н. Азріліян [5]; Ю.Ф. Врода [6];

В.Н. Гавва [7]; В.І. Довбенко, В.М. Мельник [8]; О.О. Ільчук [9]; І.М. Капаруліна [10]; І.Н. Карапейчик [11]; Є.В. Лапін [12]; Б.Є. Патон [13]; К.М. Нужний [14]; І.П. Отенко, Л.М. Малярєць [15]; Л.С. Сосненко [16]; С.Г. Струмилін [17]; С.М. Судомир [18]; О.С. Федонін, І.М. Рєпіна, О.І. Олексюк [19]; Д. Шервуд [20]; В.М. Яценко [21] та ін. Однак низка завдань, пов'язаних із поєднанням процесів розвитку й функціонування, пошуком пріоритетних напрямів економічного зростання, з уточненням сутності економічного потенціалу підприємства, врахуванням ризику, визначенням припустимого рівня втрати стабільності під час змін, залишається недостатньо розробленою як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Отже актуальною є проблема формування економічного потенціалу підприємства на основі системного підходу, що дає змогу для його ефективного розвитку.

Мета статті полягає в аналізі теоретичних підходів до визначення категорії «економічний потенціал підприємства», уточненні її сутності та пропозиції чіткого та точного визначення даної категорії, а також застосуванні системного підходу до формування стратегічного потенціалу підприємства для забезпечення стійких позицій підприємства на ринку, завоювання гарної репутації, виявлення можливостей для підвищення конкурентоспроможності з урахуванням перспектив прибутковості та зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі щодо ефективності діяльності підприємств достатньо часто використовується категорія «потенціал». Походження терміну «потенціал» пов'язують із латинськими словами *potentia* (приховані можливості) та *potential* (сила) [1]. Потенціал підприємства – це складна, динамічна, поліструктурна система [19, с. 12].

На рівні підприємства потенціал як економічну категорію можна розглядати з різних поглядів, ґрунтуючись на ресурсній концепції (як сукупність ресурсів і зв'язків між ними), функціональній концепції (як сукупність функцій, які забезпечують реалізацію здібностей і можливостей), ресурсно-цільовій концепції (як сукупність ресурсів та здібностей щодо досягнення певних результатів, цілей) та інших концепціях [18]. Як зазначають науковці, наявні визначення даної категорії досить різнобічні та широкі, мають місце значні розходження у формулюваннях – від надзвичайно вузьких, таких як річний випуск продукції та потужність підприємства, до таких загальних, як соціально-економічна система [3]. Загально визнано [3; 4; 8; 12; 15; 19], що поняття «потенціал» є фундаментальною характеристикою будь-якої системи. Отже, узагальнюючи думки різних авторів відносно визначення категорії «потенціал», можна зазначити, що він являє собою наявні (реальні) або приховані сукупні можливості, ресурси, запаси або джерела, що використовуються чи можуть бути використані для досягнення певної мети, вирішення певного завдання. Тобто потенціал характеризується двома рівнями: статичним (ресурсна величина) та динамічним (результативна концепція).

Багатоаспектність визначень потенціалу підприємства систематизовано в табл. 1.

На основі проведеного аналізу наведених вище понять ми пропонуємо власне визначення даної категорії: потенціал підприємства – це здатність підприємства забезпечувати очікуваний результат або вирішувати поставлені завдання з урахуванням сукупності наявних ресурсів.

Уявлення науковців-економістів про потенціал підприємства змінювалися з часом. Стосовно підприємства «економічний потенціал» розглядається як одна з найважливіших динамічних характеристик діяльності підприємства, яка одночасно відображає стан підприємства щодо вимог зовнішнього і внутрішнього середовища та використовується для оцінки його роботи. Інакше кажучи, підприємства використовують свій економічний потенціал як інструмент адаптаційного процесу, завдяки чому він трансформується відповідно до мінливого зовнішнього (й/або внутрішнього) середовища. Ефективне використання та вдосконалення економічного потенціалу є неперервним процесом активного пристосування суб'єкта господарювання до змін умов функціонування [20].

Варто зазначити, що С.Г. Струмилін запровадив поняття «економічний потенціал», під яким розумів сукупну виробничу силу праці всіх працездатних членів суспільства [17]. Інший підхід присутній у наукових публікаціях Л. Сосненко [16], де економічний потенціал – це сукупна здатність наявних у підприємства економічних ресурсів забезпечувати максимально можливе виробництво товарів і послуг.

Інша група дослідників [3] економічний потенціал отожднює з масштабами діяльності виробничого підприємства, а для його характеристики найчастіше використовує такі показники, як виробнича потужність, вихід продукції з одиниці виробничої площі тощо. Є.В. Лапін [12] розглядає економічний потенціал як сукупні можливості максимально можливого обсягу виробництва матеріальних благ та послуг в умовах, що забезпечують найефективніше використання за часом та продуктивністю економічних ресурсів. На нашу думку, у цьому визначенні відзначена дуже важлива риса економічного потенціалу, але розмір потенціалу також залежить і від рівня розвитку продуктивних сил суспільства.

І.Н. Карапейчик [11] вважає, що економічний потенціал необхідно розглядати у взаємозв'язку із властивими кожній суспільно-економічній формації виробничими відносинами, що виникають між окремими працівниками, трудовими колективами, а також управлінським апаратом підприємства чи галузей національної економіки у цілому з приводу повного використання їх можливостей до створення матеріальних благ і послуг. З урахуванням часового прояву він характеризує потенціал. На його думку, економічний потенціал доцільно розглядати як миттєву характеристику здатності підприємства станом на момент оцінки генерувати чистий дохід за будь-яких умов зовнішнього середовища. У цьому визначенні спостерігається повна аналогія між поняттями економічного потенціалу підприємства та потенціальною енергією матеріального тіла [1].

О.Ф. Балацький [4] визначає економічний потенціал як систему відносин економічної власності між людьми у взаємодії з розвитком продуктивних сил та базисними елементами господарського механізму, що виступають основним джерелом розвитку економічної системи, її можливостей. Будучи основою для прийняття управлінських рішень, економічний потенціал підприємства розглядається науковцями як інтегральний показник, що характеризує розвиток продуктивних сил та виробничих відносин [21]. Його величина залежить від: оптимального поєднання певної кількості та якості окремих видів економічних ресурсів, що залучені у процес виробництва; рівня організації виробництва і праці; ефективності системи менеджменту

Треба зазначити, що, будучи основою для прийняття управлінських рішень, економічний потенціал підприємства розглядається науковцями [1; 2; 9; 10; 13] як узагальнений показник, що характеризує розвиток виробничих сил та виробничих (та/або невиробничих) відносин. Його величина залежить від: оптимального сполучення певної кількості та якості окремих видів економічних ресурсів, які залучені у господарську діяльність; рівня організації виробництва й праці; ефективності системи управління підприємством у цілому.

Таблиця 1

Полісемія визначення економічної категорії «потенціал підприємства»

Автор/джерело	Визначення
І.П. Отенко, Л.М. Малярець [15, с. 5]	Потенціал підприємства є характеристикою динамічного стану підприємства і зумовлений цілями його функціонування та розвитку
О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк [19, с. 7]	Потенціал підприємства – максимально можлива сукупність активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив (можливостей) якісного розвитку соціально-економічної системи підприємства в певному середовищі господарювання (ситуаційно-ринковий складник) з урахуванням ресурсних, структурно-функціональних, часових, соціокультурних та інших обмежень
Великий економічний словник [5, с. 523]	Потенціал – сукупність наявних засобів, можливостей в якій-небудь сфері
В.Н. Гавва [7, с. 6]	Визначення «потенціал» тісно пов'язане з характером цілей. Для одних цілей «сукупність можливостей» може виявитися досить високою, а для інших – низькою
Є.В. Лапін [12, с. 16]	Потенціал підприємства трактується як сукупність ресурсів, які надані у його розпорядження для виробничої діяльності

Дослідження показало, що в більшості публікацій категорія «економічний потенціал» уживається як елемент чи один із видів потенціалу підприємства. Тільки деякі вчені виділяють цю категорію як окремий об'єкт дослідження, який має певну структуру, яким можна управляти, аналізувати та оцінювати. На нашу думку, це визначення не повною мірою характеризує потенціал, оскільки ресурси становлять матеріальний базис формування потенціалу, однак, окрім ресурсів, до потенціалу також належить система зв'язків, що формує складну цілісну систему.

Таким чином, узагальнюючи результати досліджень згаданих авторів, ми визначаємо економічний потенціал як складну систему, яка починає створюватися на рівні окремих підприємств, поступово формуючи економічний потенціал галузі, регіону, а також суспільства у цілому. Тобто економічний потенціал характеризує можливості виробляти матеріальні блага, надавати послуги, задовольняти економічні потреби суспільства. Ці можливості дають усі наявні ресурси: виробничі, матеріальні, трудові, природні, фінансові, науково-технічні, інформаційні тощо. Тобто економічний потенціал є сукупністю ресурсного та виробничого потенціалів.

Дослідивши еволюцію цього поняття, нами запропоновано визначати економічний потенціал підприємства як здатність підприємства забезпечити отримання стабільного прибутку на основі задоволення потреб споживачів, використовуючи достатню кількість і якість ресурсів з урахуванням можливості розвитку підприємства.

Як бачимо, сучасна наукова думка щодо визначення сутності поняття «потенціал» базується на системному підході. Так, К.М. Нужний [14] зазначає, що економічний потенціал підприємства являє собою складну, динамічну, ієрархічну й стохастичну систему взаємопов'язаних елементів. Існує і зворотній зв'язок – величина економічного потенціалу підприємства визначається рівнем і структурою складових елементів потенціалу регіону, галузі, країни. І тільки з позицій системного підходу сьогодні можна досліджувати питання оцінки потенціалу, управління його розвитком, визначення достатності його величини.

Поняття «система» (від грец. *systema* – ціле, що складається з частин) означає безліч елементів, що вступають у взаємодію, залежать один від одного та становлять певну цілісність, єдність [3]. Досліджуючи економічний потенціал підприємства з позицій системного аналізу, вітчизняні науковці виділяють такі найсуттєвіші його характеристики: складність, динамічність та ієрархічність [6; 9]; синергійність [9; 1]; тісні взаємозв'язки між складниками економічного потенціалу [6; 9].

Узагальнюючи результати досліджень [6; 9; 14], окремо від усіх підходів варто розглядати системний підхід, реалізація якого повинна базуватися на всіх системних аспектах: елементному, структурному, функціональному, цільовому, інтеграційному, ресурсному, історичному, комунікаційному. Отже, системний підхід можна вважати базовим, а всі інші підходи виступають варіативними способами реалізації певних системних аспектів.

У науковій літературі [4; 6; 7; 12; 15; 19; 21] визначено, що формування потенціалу підприємства проводиться за такими принципами: потенціал підприємства – це складна система пересічних характеристик його елементів, причому останні можуть тісно чи іншою мірою заміщувати один одного, тобто є альтернативними; потенціал підприємства не можна сформувати на базі механічного додавання елементів, оскільки він є динамічним угрупованням; під час формування потенціалу підприємства діє закон синергії його елементів; потенціал підприємства у вищих формах його виявлення може самостійно трансформуватися з появою нових складових елементів; елементи потенціалу підприємства мають функціонувати одночасно й у сукупності, бо закономірності розвитку можливостей підприємства не можуть бути розкриті окремо, а тільки в їхньому поєднанні, що потребує досягнення збалансованого оптимального співвідношення між елементами; всі елементи потенціалу об'єктивно пов'язані з функціонуванням і розвитком підприємства, тобто вони чутливі до досягнень НТП та піддаються фізичному та техніко-економічному старінню; складники потенціалу підприємства мають бути адекватними характеристиками продукції і послуг, що виробляються на підприємстві [19; 21].

Ми погоджуємося з думкою Довбенко [8], що формування потенціалу підприємства – це процес ідентифікації та створення спектра підприємницьких можливостей, його структуризації та побудови певних організаційних форм для стабільного розвитку та ефективного відтворення.

Висновки. Проведене комплексне дослідження понять «потенціал», «економічний потенціал підприємства» дає змогу зазначити, що економічний потенціал – це здатність економічних суб'єктів здійснювати виробничо-економічну діяльність, виробляти продукцію, товари, послуги, задовольняти попит населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва та споживання. Він залежить від кількості трудових ресурсів, якості їх професійної підготовки, виробничих потужностей підприємств або галузей, ступеня розвитку галузей виробничої сфери, досягнень науки та техніки, ресурсів. Економічний потенціал підприємства являє собою складну, динамічну, ієрархічну й стохастичну систему взаємопов'язаних елементів. Йому властиві всі риси системи: цілісність, упорядкованість, взаємозв'язок елементів, гнучкість, складність, ієрархічність. Зважаючи на вищезазначене, базисом процесу формування підприємства, наділеного певним потенціалом, виступає системний підхід. І тільки з позицій системного підходу сьогодні можна досліджувати питання оцінки потенціалу, управління його розвитком, визначення достатності його величини.

Підприємства використовують власний економічний потенціал як інструмент адаптаційного процесу, завдяки якому можливо вчасно відреагувати на негативний вплив середовища.

У подальшому планується необхідність дослідження складників економічного потенціалу, тобто його структури, оскільки науковці виділяють значний їх перелік.

Список використаних джерел:

1. Ареф'єва О.В. Економічні засади формування потенціалу підприємства / О.В. Ареф'єва, Т.В. Харчук // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7 (85). – С. 71–76.
2. Ачкасов І.А. Потенціал підприємства: формування та оцінювання : [конспект лекцій] / І.А. Ачкасов, Т.А. Пушкар, В.Г. Федорова. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 89 с.
3. Бабина О.С. Узагальнення властивостей економічного потенціалу в контексті системного підходу / О.С. Бабина, О.О. Карпенко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 9. – С. 55–60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_9_9.
4. Балацкий О.Ф. Экономический потенциал административных и производственных систем : [монография] / О.Ф. Балацкий. – Сумы : Университетская книга, 2006. – 972 с.

5. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна ; 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 1997. – 864 с.
6. Врода Ю.Ф. Оцінка та формування стратегічних напрямів розвитку потенціалу машинобудівного підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Ю.Ф. Врода. – Х., 2009. – 14 с.
7. Гавва В.Н. Оценка потенциала предприятия и отрасли / В.Н. Гавва. – Харьков : Нац. аэрокосм. ун-т «Харьк. авиац. ин-т», 2004. – 287 с.
8. Довбенко В.І. Потенціал і розвиток підприємства : [навч. посіб.] / В.І. Довбенко, В.М. Мельник. – Л. : Львівська політехніка, 2010. – 232 с.
9. Ільчук О.О. Особливості утворення синергетичного ефекту управління економічним потенціалом торговельного підприємства в сучасних умовах господарювання / О.О. Ільчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.1 – С. 162–165.
10. Капаруліна І.М. Підходи до формування потенціалу підприємства: доцільність застосування / І.М. Капаруліна // Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 19–21 черв. 2012 р.) / за аг. ред. О.В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 47–49.
11. Карапейчик І.Н. Потенциалы и конкурентоспособность предприятий: признаки сходства и различия как объектов оценки / И.Н. Карапейчик // Бизнес Информ. – 2013. – № 3. – С. 249–254.
12. Лапин Е.В. Экономический потенциал предприятия / Е.В. Лапин. Сумы : Унив. кн., 2002. – 278 с.
13. Національна парадигма сталого розвитку України / За заг. ред. академіка НАН України, д. т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.С. Патона. – К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.
14. Нужный К.М. Сутність та структурні елементи економічного потенціалу підприємства / К.М. Нужный [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/21_NIEK_2007/Economics/24240.doc.htm.
15. Отенко И.П. Механизм управления потенциалом предприятия / И.П. Отенко, Л.М. Малярец. – Харьков : ХГЭУ, 2003. – 220 с.
16. Сосненко Л.С. Анализ экономического потенциала действующего предприятия : [монография] / Л.С. Сосненко. – М. : Экономическая литература, 2003. – 208 с.
17. Струмилин С.Г. К вопросу о изменении народного благосостояния / С.Г. Струмилин // Вопросы статистики. – 1954. – № 5. – С. 12–28.
18. Судомир С.М. Методологічні засади до формування управління потенціалом як системної цілісності / С.М. Судомир // Інноваційна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/.../83.pdf.
19. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : [навч. посіб.] / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 316 с.
20. Шервуд Д. Системное мышление для руководителей: Практика решения бизнес-проблем / Д. Шервуд ; пер. с англ. – М. : Альпина Паблишер, 2016. – 300 с.
21. Яценко В.М. Методологічні основи стратегічного прогнозування розвитку економічного потенціалу АПК України / В.М. Яценко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2010. – Вип. 26. – Ч. II. – С. 3–7.

Аннотация. В статье рассмотрены и проанализированы основные теоретические подходы к определению сущности категории «экономический потенциал предприятия», определены основные расхождения. Предложено авторское определение данного понятия. Доказано, что потенциал является фундаментальной характеристикой любой системы, базисом процесса развития. Исследовано, что формирование и управление экономическим потенциалом предприятия является одной из наиболее важных задач в нестабильной экономике страны. Определено, что только с позиций системного подхода в наше время можно исследовать вопрос формирования потенциала, управления его развитием, определения достаточности его величины.

Ключевые слова: потенциал, системный подход, экономический потенциал предприятия, конкурентоспособность предприятия, экономическая эффективность.

Summary. In the article the basic theoretical going is considered and analysed near determination of essence of category «economic potential of enterprise», basic divergences are certain. Authorial determination of this concept offers. It is well-proven that potential is fundamental description of any system, base of process of development. It is investigational, that forming and management economic potential of enterprise is to one of the most essential tasks in the unstable economy of country. Certainly, what only from positions of approach of the systems in our time it is possible to investigate the question of forming of potential, managements by his development, determinations of sufficientness of his size.

Key words: potential, approach of the systems, economic potential of enterprise, competitiveness of enterprise, economic efficiency.